

Педагогічна техніка викладача ПТНЗ у контексті мистецтва застосування психолого-педагогічної теорії

У статті проаналізована структура становлення творчої особистості викладача ПТНЗ і проблема його творчого мислення. Показана залежність заохочення і розвитку наукового потенціалу викладача від набуття ним основ педагогічної техніки. Розглянуто важливість поєднання і використання педагогічної техніки з метою створення передумов для наукового пошуку, як мистецтва.

Ключові слова: педагогічна техніка, педагогічні та артистичні здібності, науковий пошук, творчість, педагогічне дослідження.

Н.И. Вовковинский

Педагогическая техника преподавателя ПТУ в контексте искусства применения психолого-педагогической теории

В статье проанализирована структура становления творческой личности преподавателя ПТУЗ и проблема его творческого мышления. Показана зависимость поощрения и развития научного потенциала преподавателя от приобретения им основ педагогической техники. Рассмотрена важность сочетания и использования педагогической техники с целью создания предпосылок для научного поиска, как искусства.

Ключевые слова: педагогическая техника, педагогические и артистические способности, научный поиск, творчество, педагогическое исследование.

M. Vovkovinskiy

Pedagogical technique of the teacher of VTS in the context of art of application of the psikhology pedagogical theory

In article the structure of formation of the creative person of the teacher of vocational training school and problem of his creative thinking. Dependence of encouragement and development of scientific potential of the teacher on acquisition of bases of pedagogical technique is shown by it. Importance of a combination and use of pedagogical technique with the purpose of creation of preconditions for scientific search, as arts is considered.

Keywords: pedagogical technique, pedagogical and artistic abilities, scientific search, creativity, pedagogical research.

Постановка проблеми. Як відомо, будь-яку роботу можна довести до мистецтва техніки, або, іншими словами – техніка доведена до досконалості мистецтва. Тому, коли сполучається наука, професіоналізм та техніка, тоді до-

сягається висока результативність відповідного напрямку діяльності людини. Проте, техніка виконання тієї або іншої роботи є основою, яка пов'язує науку і професіоналізм. У педагогічній роботі такою сполучною ланкою є педагогічна техніка викладача ПТНЗ. На цьому наголошували у свій час К.С. Станіславський, який вказував, що техніка є стрижнем у творчій роботі і заперечувати її можуть тільки дилетанти [26, с. 403,406,409]. Відомий педагог С.Т. Шацький стверджував, що «відсутність техніки є наше загальне лихо» [22, с. 80]. Як підсумок, звучать слова А.С.Макаренка про те, що «педагогічну майстерність можна розвинути до високого ступеня досконалості, майже до ступеня техніки» [13, с. 169], вказують на те, що техніка і мистецтво нерозривні: техніка прямо пропорційно сприяє розвитку мистецтва в будь-якому виді діяльності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тему педагогічної техніки проведено достатньо досліджень. Найбільш значимими є дослідження О.С. Булатової, В.К. Гузеєва, І.А. Зязюна, В.А. Кан-Калика, А.К. Маркової, В.М. Миндикану, Т.Г. Маркар'ян, та ін. Проте не дивлячись на це, питанням розвитку й формування елементів педагогічної техніки викладачів, приділено недостатньо уваги.

Мета статті. Підтвердити важливість застосування педагогічної техніки, як одну з провідних компонентів педагогічної майстерності викладача ПТНЗ. Показати, що володіння педагогічною технікою створює передумови для наукового пошуку як мистецтва та подолання труднощів у вихованні учнів.

Виклад основного матеріалу. Свідомий вибір професії викликає бажання творчого відношення учнів до праці і залежить від свободи дій викладача, тобто відповідної ефективної методики його роботи, в результаті якої створюються такі ситуації на уроці, в ході яких учні самостійно повинні навчитися вирішувати пізнавальні проблеми. Одним із таких засобів, поряд з теоретичною і методичною підготовкою викладача, з однієї сторони, та практичною – з іншої, необхідне набуття ним основ педагогічної техніки, яка стає ніби своєрідною «з'єднувальною ланкою» на шляху творчого оволодіння педагогічною професією в результаті об'єднання його пізнавальних потреб та інтелектуальних мож-

ливостей, які, безумовно, дадуть поштовх до наукового пошуку. Якщо зобразити це графічно, то отримаємо (рис. 1):

Рис. 1. Структура становлення творчої особистості викладача ПТНЗ

Як видно з рисунка 1, творче відношення до праці і мотивація успіху підсилює пізнавальну потребу, тому що вона є, за С.С. Занюком, «чинником успіху діяльності» [9, с. 9] і разом з інтелектуальними можливостями заохочує свідомий вибір професії або прискорює усвідомлення соціальної ролі обраної професії і, в кінцевому результаті, приводить до вищого рівня пізнання – набуття творчих і дослідницьких умінь. Педагогічне дослідження – це вищий рівень наукового вивчення навчального процесу з метою його удосконалення, який характеризується вищим рівнем пізнання – творчістю. Отже, творчість – це створення нових за задумом культурних і матеріальних цінностей. У педагогіці це стосується проведення уроків, у процесі яких відбувається передача відповідних знань учням, завдяки шести ведучим здібностям викладача до педагогічної діяльності: комунікативність – здатність спілкуватися, товариськість тощо; перцептивні здібності – «професійна пильність, емпатія, педагогічна інтуїція»; динамізм особистості – «здатність до вольової дії і логічного переконання»; «емоційна стійкість»; «оптимістичне прогнозування» – проектування навчально-виховних занять з оптимістичним нахилом; «креативність» – здатність

до творчості (Н.М. Тарасевич) [18, с. 13-14; 27, с. 44-45]. Все це вимагає від викладача застосування елементів артистизму для найповнішого вираження вище перелічених здібностей. Разом з тим, елементи артистизму у роботі викладача найбільше співвідносяться з педагогічною технікою в контексті мистецтва застосування науки.

Елементи акторського мистецтва у педагогічній діяльності викладача, або так званий «артистизм», Д.А. Белухін [1], О.С. Булатова [2], О.М. Головенко [5] і О.М. Ковальчук [12] презентують, як здатність яскраво-виразної передачі педагогічно доцільної емоції чи почуття, уміння персоніфіковано уособлювати думку в образах, діях, словах, позиції. Коли передача педагогічного впливу природними прийомами не приводить до відповідного результату, то викладачу, на їх думку, потрібно застосовувати артистичні прийоми і включити додаткові можливості відповідно до зміни ситуації у процесі навчально-виховної роботи. Тому артистизм також повинен бути притаманний в оптимальних умовах кожному викладачу, як один з елементів педагогічної техніки.

С.П. Гіппіус, у свою чергу, узагальнив техніку акторського мистецтва за К.С. Станіславським, визначивши завдання тренінгу техніки, які пов'язані з органами відчуттів, сенсорними уміннями, образною пам'яттю, механізмами мислення і пам'яті при підготовці акторів, що мають безпосереднє відношення до педагогічної техніки [4, с. 309-343]. Отже, викладач повинен бути, в деякій мірі, артистичною особистістю або, за О.С. Булатовою, йому повинен бути притаманний «артистизм як професійна якість» [2, с. 108]. Японський педагог Ібука Масару наголошує, що для цього потрібно налаштовувати викладача на самовиховання вміння імітувати поведінку учня та «артистичну» швидкість набуття цього стану під час «входження» у дану роль. У ці моменти викладач відчуває природність і бажаність такої діяльності, у зв'язку з чим він стає набагато доступнішим для учня [14, с. 9-10]. У свою чергу Р.П. Скульський і Д.І. Писарєв також відзначають, «що педагог творить «на людях»», тому «його діяльність близька до артистичної» [25, с. 87]. За результатами характерологічного опитувальника Леонгарда-Шмішека «артистичним педагогам» можуть бути характерні певні елементи артистизму (фантазування: здатність викладача до творчої

уяви, «гіпертимність: постійно піднесений настрій... і жадоба діяльності», «емотивність або сенситивність: підвищена чуттєвість..., багатство почуттів і емоцій», імпровізація: уміння учителя «за допомогою інтуїтивного пошуку... надати характер безпосереднього розвитку уроку, «оживлення» його свіжими фарбами)», які надають мові, жестам, поведінці ефективності, колоритності, виразності, експресії [2, с. 108,204]. В.А. Кан-Калик педагогічну імпровізацію називає «непідготовленою комунікацією», за допомогою якої викладач «оперативно і правильно оцінює ситуації і вчинки учнів...без попереднього логічного обмірковування». Імпровізація (непідготовлена комунікація) властива педагогам, які налаштовані до творчої співпраці з учнями, адже вона «набуває принципового значення, оскільки неможливо запрограмувати всі можливі варіанти спілкування» [10, с. 135-136]. На думку В.М. Харкіна, «вчитель, який починає імпровізувати з домашньою заготовкою раніше або пізніше набуває здатності імпровізувати і без такої» [29, с. 160]. Тому педагогічній імпровізації потрібно вчитися, готувати її.

Разом з тим О.С. Булатова стверджує, що тільки екстраверти зможуть у повній мірі оволодіти артистизмом завдяки своїй високій емоційності, «багатству внутрішнього світу», що проявляється у «співчутті до переживань учнів», а в інтровертів «вироблення артистизму утруднено», оскільки в них недостатньо виражені дані якості, тому вони не можуть бути повноцінними викладачами [2, с. 115-116]. В.П. Симонов також характеризує портрет викладача за ознакою темпераменту: сангвінік і флегматик – оптимальні якості ідеального викладача, холерик – допустимі якості нормального викладача, а меланхолік – критичні характеристики аномального викладача [24, с. 50]. Але термін аномального викладача для меланхоліка не є коректний, тому що такий підхід може призвести до приниження певної категорії людей, адже «меланхолік може бути досить контактною людиною, успішно вести доручену справу, проявляти наполегливість і переборювати труднощі» [16, с. 338-339]. Більше того, меланхолійний темперамент (інтроверт) навіть дужче схильний до співпереживання, оскільки йому притаманні «висока чуттєвість, м'якість, людяність, доброзичливість і здатність до співчуття», а флегматику – терпеливість, надійність тощо [7, с. 59; 16, с. 337-

339; 17, с. 417; 21, с. 106-107]. В.І. Загв'язинський також відзначає, що на основі досліджень встановлено, що викладачі, які наділені «слабким типом нервової системи» стають «майстрами і творцями» [8, с. 19]. Л.М. Проколієнко впевнена у тому що «немає неповноцінних типів нервової системи, кожен тип темпераменту має свої позитивні сторони, величезні адаптивно-компенсаторні ресурси, що дає можливість особистості з будь-яким типом нервової системи оволодівати вершинами культури і професійної майстерності» [19, с. 11]. Засновниця науки «соціоніка», А. Аугустинавічюте стверджує, що «при психологічно сприятливому кліматі індивіди за своєю зовнішньою активністю майже не відрізняються». Загострення негативних проявів («інтровертованість» або «екстравертованість») може відбуватися за несприятливих, дискомфортних психологічних умов [20, с. 48]. Тому, застосовуючи амортизаційні методи особистісного розвитку, за В.В. Рибалкою [23, с. 51], самоаналіз для підвищення емоційного тону, за Л.Р. Хаббардом [28], а також, враховуючи дослідження К.Г. Юнга, А. Аугустинавічюте, Т.Н. Прокоф'євої [20, с. 8-15, 52] та ін. у сфері екстраверсії-інтроверсії, інтроверти можуть успішно і навіть більш, ніж успішно, оволодівати елементами артистизму та іншими складовими педагогічної техніки.

Таким чином, на думку С.Б. Єлканова, елементи акторського мистецтва «підтверджують доцільність використання досвіду театральної педагогіки і педагогіки інших творчих професій у підготовці викладацьких кадрів» [6, с. 57]. Але тільки елементи, тому що підготовка викладача не може бути повністю підпорядкована, наприклад, «підготовці артистичних педагогів», оскільки педагогічні ВНЗ займаються підготовкою педагогічних кадрів, а артистизм може бути елементом педагогічної техніки в контексті педагогічної майстерності. Це підтверджує В.А. Кан-Калик, який наголошує, що не потрібно «ототожнювати театральну і педагогічну творчість. Мова йде про можливість використання теорії театального мистецтва для підвищення майстерності педагогічного впливу» [11, с. 87].

Отже, застосування викладачем всіх складових педагогічної техніки разом з елементами артистизму, як однієї з складових педагогічної техніки, створюють вагомі передумови для включення викладача ПТНЗ в науковий пошук.

Це важливо тому, що елементи артистизму і педагогічна техніка – завжди творчість та максимальне застосування здібностей викладача, які стимулюють його до творчого переосмислення результатів своєї праці, піднімаючи на щабель мистецтва застосування науки. Адже пізнання істини, як відомо, є великою творчою лабораторією, якщо воно ґрунтується на глибокому проникненні в сутність проблеми, а не на вірі авторитету. Останнє завжди приводить до догматизму і застою. Особливо нетерпимі вони у науці, яка «завжди живе динамікою, своїми змінними підходами до пояснення тих чи інших явищ природи» [3, с. 12].

Тому творчість завжди передбачає відому свободу дій, адже людське мислення характерне тим, що розгадуючи таємниці природи, воно, тим самим, спрощує наші уявлення про неї, тому що все зводиться до стрункої логічної по-

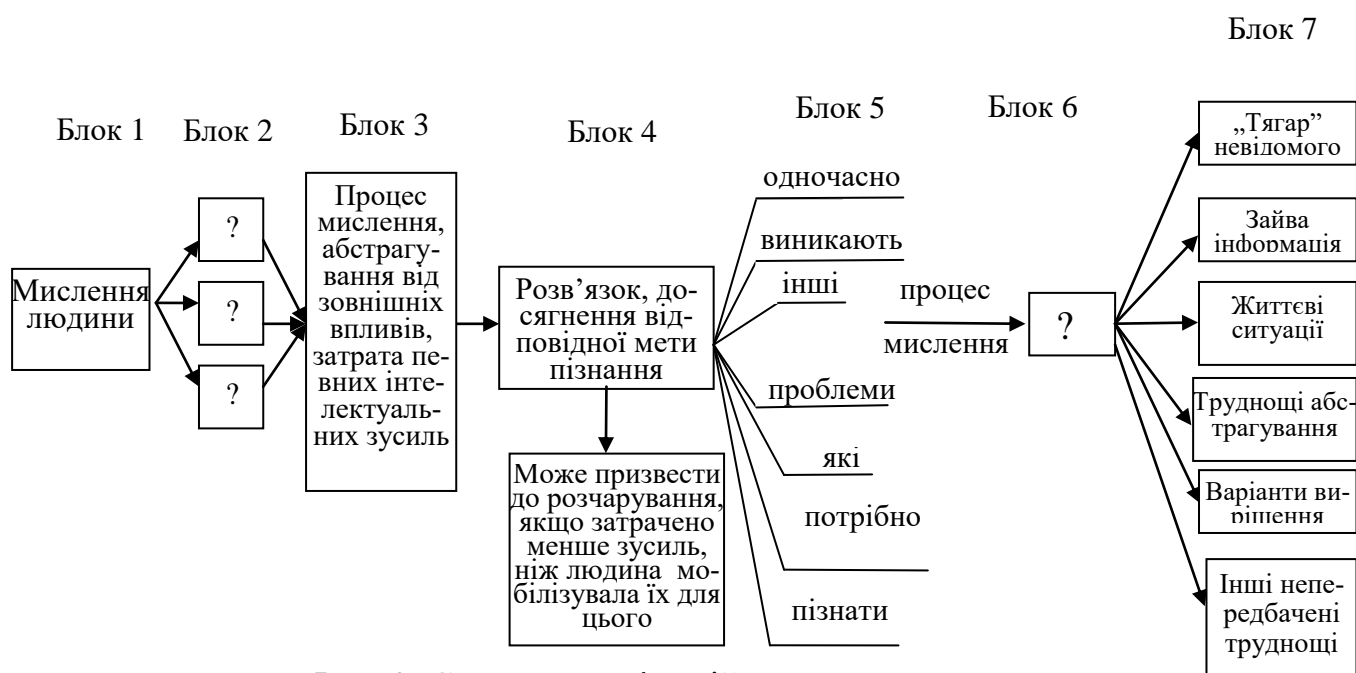

Рис. 2. Становлення/застій творчого мислення

слідовності, тобто досягнення відповідної мети пізнання (блок 1, 2, 3, 4, рис. 2).

Проте, на відповідному етапі дослідження, шукаючи шляхи подальшого розгадування таємниць природи або вирішення певного завдання, перед людиною постають інші труднощі в пошуку правильного напрямку (блок 5, 6 на рис. 2).

Педагогічна техніка, як складова педагогічної майстерності, вимагає такої свободи дій і відповідного мислення від викладача ПТНЗ, тому що вона, як сукупність професійних умінь сприяє гармонійному поєднанню внутрішньої дія-

льності викладача і його зовнішнього вираження для подолання неминучих труднощів, які обов'язково будуть поставати в роботі викладача. Ці труднощі можуть виникати з різних причин: обмеження в знаннях (труднощі абстрагування), обтяження різними життєвими ситуаціями, зайвою інформацією та ін. (блок 7, рис. 2). Відповідно до цього В.С.Мерлін вказував, що «такий вічний ріст і розвиток ще не задоволених мотивів – необхідна умова суспільного розвитку» [16, с. 239]. Але людина не може побачити нібито зі сторони єдиний правильний шлях для свого руху вперед у процесі пізнання, тобто не може в достатній мірі абстрагуватись від інших зовнішніх впливів, наприклад, від «тягаря» невідомого, що гальмує абстрагування її мислення. Завдання полягає в тому, щоб звільнитись від цього «тягаря» та інших непередбачених труднощів (блок 7, рис. 2).

Тому, маючи в арсеналі своєї педагогічної діяльності навички педагогічної техніки разом з елементами артистизму і працюючи над їх вдосконаленням, викладач буде в змозі подолати труднощі, які будуть траплятися перед ним на цьому тернистому, але, водночас, цікавому і творчому шляху його педагогічної діяльності.

Висновки. Педагогічна техніка є однією з основних складових педагогічної майстерності, як і будь-яка інша техніка (сукупність прийомів) володіння спеціальними способами (засобами) у кожному виді діяльності (наприклад, техніка володіння музичними інструментами, спорт: бокс, футбол та ін., сфера обслуговування: робота з людьми, слюсар-столяр: техніка володіння відповідними інструментами тощо) і бере свій початок з виховання професійно важливих якостей та умінь викладача. Але педагогічна техніка викладача може вважатися сформованою в тому випадку, коли вона буде гармонійно поєднуватися з психолого-педагогічною, методичною і теоретичною підготовкою. У даному випадку розвиток і формування педагогічної майстерності буде наблизатись до ступеня техніки. Робота викладача принесе йому задоволення і буде піднята до рівня мистецької дії у взаємовідносинах з учнями. В подальших дослідженнях потрібно розробити такі механізми, які б стали основою для повноцін-

ного включення педагогічної техніки в процес підготовки викладача ПТНЗ поряд з теоретичною, методичною та практичною підготовкою.

Література

1. Белухин Д.А. Обучение будущих учителей основам актерско-сценический умений как составной части педагогической техники: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13. 00. 01 «Общая педагогика и история педагогики» / Д. А. Белухин. – М., 1990. – 16 с.
2. Булатова О.С. Педагогический артистизм: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Оксана Сергеевна Булатова. – М.: Академия, 2001. – 240 с.
3. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: [навч. посібник] / Наталія Петрівна Волкова. – К.: Академія, 2006. – 256 с.
4. Гиппиус С.В. Гимнастика чувств. Секреты развития психики: психологический тренинг / Сергей Васильевич Гиппиус. – М.: Олма-Пресс, 2003. – 351 с.
5. Головенко О.М. Система К. С. Станиславского в процессе формирования педагогической техники будущего учителя: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Головенко Олег Михайлович. – Луганск, 1991. – 197 с.
6. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя: [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / Самсудин Бутухович Елканов. – М: Просвещение, 1989. – 189 с.
7. Елканов С.Б. Профессиональное самовоспитание учителя: кн. для учителя / Самсудин Бутухович Елканов. – М: Просвещение, 1986. – 143 с.
8. Загв'язинський В.І. Педагогічна творчість учителя / В. І. Загв'язинський // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н. В. Гузій]. – К.: ВПОЛ, 2000. – С. 13-20.
9. Занюк С.С. Психологія мотивації: [навч. посібник] / Сергій Степанович Занюк. – К.: Либідь, 2002.–304 с.
10. Кан-Калик В.А. Вчителю про педагогічне спілкування / В. А. Кан-Калик // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність; [укл. Н. В. Гузій]. –

К.: ВІПОЛ, 2000. – С. 128-142.

11. Кан-Калик В.А. Как овладеть элементами театральной педагогики / В. А. Кан-Калик; под ред. Л. И. Рувинского. – М.: Педагогика, 1987. – С. 87-107. – (Учителю о педагогической технике).

12. Ковальчук О.М. Формування педагогічної техніки засобами театральної педагогіки: навчальний посібник / Ольга Миколаївна Ковальчук. – Ніжин: РВВУ ім. М.Гоголя, 2001.–126 с.

13. Макаренко А. С. Общие проблемы педагогики: избр. соч. в 3-х т. / А. С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1984. – Т. 3. – 576 с.

14. Масару И. После трех уже поздно / Ибука Масару. – М.: Знание, 2000. – 192 с.

15. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования личности / Вольф Соломонович Мерлин. – М.: Педагогика, 1986. – 256 с.

16. Общая психология / [В.В. Богословский, А.В. Ковалёв, А. А. Степанов]; под ред. В.В. Богословского и др. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Просвещение, 1981. – 383 с.

17. Общая психология / [под ред. А.В. Петровского]; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Просвещение, 1977. – 479 с.

18. Основы педагогического мастерства: [учеб. пособие для пед. спец. высш. учеб. заведений] [И.А. Зязюн, И.Ф. Кривонос, Н.Н. Тарасевич и др.]; под ред. И.А. Зязюна. – М.: Просвещение, 1989. – 302 с.

19. Проколієнко Л.М. Психологічні аспекти керування розвитком особистості в навчально-виховному процесі / Л.М. Проколієнко // Психологія: республіканський наук.-метод. збірник. – Вип. 27. – К.: Рад. шк., 1986. – С. 3-12.

20. Прокофьева Т.Н. Соционика. Алгебра и геометрия человеческих взаимоотношений: учебно-практическое пособие / Татьяна Николаевна Прокофьева. – [Издание 2-е, стереотипное]. – М.: Алмаз, 2005. – 112 с.

21. Психологія: [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / [Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.]; за ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.

22. Раченко І.П. Принципи наукової організації педагогічної праці / І. П. Раченко // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н. В. Гузій]. – К.: ВПОЛ, 2000. – С. 78-81.
23. Рибалка В.В. Особистісно центроване консультування клієнтів із патогенною психодинамічною неконгруентністю: метод. посіб. / Валентин Васильович Рибалка. – К: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2005. – 74 с.
24. Симонов В.П. Педагогическая практика в школе: [учебно-методич. пособие] / Валентин Петрович Симонов. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2000. – 180 с.
25. Скульський Р.П. Навчатися бути вчителем / Р.П. Скульський // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н.В. Гузій]. – К.: ВПОЛ, 2000. – С. 86-98.
26. Станиславский К.С. Моя жизнь в искусстве: собр. соч. в 8-ми т. / К. С. Станиславский. – М.: Искусство, 1954. – Т. 1. – 516 с.
27. Тарасевич Н.М. Педагогічна діяльність і педагогічна майстерність / Н.М. Тарасевич // Вища і середня пед. освіта. – 1989. – Вип. 14. – С. 42-46.
28. Хаббард Л.Р. Самоаналіз: практичне керівництво по самосовершенствованию / Л. Рон Хаббард. – М.: Нью Эра, 2004. – 324 с.
29. Харкін В.М. Педагогічна імпровізація: теорія і методика / В.М. Харкін // Хрестоматія: педагогічна творчість і майстерність [укл. Н.В. Гузій]. – К.: ВПОЛ, 2000. – С. 158-161.

Відомості про автора:

Микола Іванович Вовковінський,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри

Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
09230, Київська обл., м. Ржищів, вул. Леніна, 15/2, кв. 25. Тел. 068-594-37-42